

nesl v tomto roce ve filmovém týdeníku krátkou reportáž ze Státního archivu v Třeboni, s. Macek, vedoucí Státního archivu v Litoměřicích, působil jako odborný poradce a spoluautor libreta barevného filmu „Zahrada Čech“, natočeného režisérem Fr. Lukášem, který ukáže přírodní a historické krásy Ústeckého kraje a v některých svých částech předvede i nejvýznamnější archivní materiál. Take Státní archiv v Bratislavě spolupracoval na filmu o kragujevacích hrdinech.

Delší pořad o československém archivnictví připraví v tomto roce i čs. televise.

Akci prvořadého politického významu jsou bezesporu letošní volby do národních výborů, do níž se naše archivy podobně jako v r. 1954 ve svém celku co nejaktivněji zapojily. Archivy především poskytly řadu dokumentů o životě a vykořisťování pracujících za předmnichovské republiky a o volebních machinacích buržoasních i t. zv. „socialistických“ politických stran a jejich představitelů ve službách kapitalistických magnátů. Také řada výstav z archivního materiálu jak v krajském, tak i okresním nebo místním měřítku ukázala širokým masám pracujících jasně a přesvědčivě rozdíl mezi demokracií v první republice a dnešním společenským řádu, kde si skutečně lid vládne sám.

V rámci předvolební kampaně připravila archivní správa ministerstva vnitra z materiálu československých archivů sborník „Dokumenty o životě a boji zemědělského lidu“, který znamenal značnou pomoc pro agitátory, funkcionáře Národní fronty i agitační střediska v jejich činnosti. Jednotlivé dokumenty, používané jako náplň propagačních skříněk, výkladů, agitačních středisek nebo jako názorný materiál doplňující přednášky, besedy s voliči nebo osobní agitaci, byly nejen účinným argumentačním prostředkem, ale i současně ukázkou významu archivního materiálu pro masově politickou práci.

Další publikace „Za novou a lepší Prahu“, zpracovaná Václavem Hlavsov a vydaná v předvolební kampani archivní správou ministerstva vnitra, která shrnula projevy komunistických zástupců na pražské radnici v letech 1923—1938 a ukázala boj KSČ za práva a lepší život pracujících našeho hlavního města, znamenala též značný přínos agitační práci před volbami.

Hodnotíme-li propagační činnost československých archivů, jejíž přehled se samozřejmě mohl omezit jen na nejcharakterističtější formy a zkušenosti, můžeme říci, že na tomto úseku bylo dosaženo značných úspěchů. Bude ovšem třeba i nadále tuto činnost rozvíjet, prohlubovat, zkvalitňovat a rozšiřovat a přenášet dobré výsledky, poznatky a zkušenosti na všechny naše archivy.

Rozmách propagační a osvětové činnosti pak nasvědčuje tomu, že československé archivnictví jako celek si uvědomuje nutnost svého pevného spojení s potřebami lidově demokratického státu a jeho lidu a že pomáhat budování a upevnování tohoto státu a neustálému zvyšování uvědomění nejširších vrstev je jednou z jeho nejdůležitějších povinností a úkolů.

Pravidla pro vydávání pramenů k novějším dějinám (16. — 20. století)

Zvýšený zájem o dějiny novější a nejnovější doby a o vydávání pramenů k novějším dějinám přinesl potřebu dohody o hlavních zásadách, jež by měly být jednotně uplatňovány při této ediční činnosti. Z podnětu Komise pro vydávání pramenů k novějším dějinám byl proto vypracován Doc. Dr. Frant. Roubíkem návrh rámcových pravidel, jež byl rozeslán k diskusi a připomínkám zainteresovaným vědeckým ústavům a archivům. Podle došlých připomínek, z nichž nejpodrobnější a nejpromyšlenější podal kolektiv pracovníků Státního ústředního archivu v Praze, byl pak zpracován definitivní návrh pravidel, jež byl schválen plnem Komise pro vydávání pramenů k novějším dějinám. Pravidla, jež tu otiskujeme, lze tedy pokládat za schválené ediční zásady. Pravidla obsahují ovšem jen zásadnější pokyny a ponechávají i nyní editorům volnost řešení některých speciálních edičních otázek. Zejména odstavec o transkripci zmiňuje se jen o některých hlavních zásadách přepisu novějších českých textů. Kdežto pro transkripci novějších německých textů platí dosud pravidla z roku 1930, bude nutno přikročit k vypracování a prodiskutování podrobnějších transkripčních pravidel pro novější české texty a dosáhnout o nich dohody mezi historiky a filology.

Komise pro vydávání pramenů k novějším dějinám předkládá zde schválená Pravidla k informaci. Další připomínky k nim umožní pak jejich případné doplnění a zdokonalení.

Druhy edicí:

Podle reálně promyšleného a kádrově, pracovně i časově zabezpečeného plánu vydávané edice pramenů k novějším dějinám možno podle tematiky dělit do několika věcných skupin. Je tedy možno vydávat:

- a) jednotlivý pramen (memorandum, relaci o určité věci, paměti a pod.),
- b) celý registraturní celek nebo jeho část (na př. protokoly porad úřadu nebo instituce z určitého období, Regesta fondu Militare archivu ministerstva vnitra od roku 1527, hlášení okresních hejtmanů o projevech lidového odboje z let 1914—1918 a pod.),
- c) skupinu pramenů téhož registraturního původu k určitém tematice (na př. petice venkovského lidu k Národnímu výboru z r. 1848, prameny k dějinám feudálního útisku z registratury finanční prokuratury a pod.),
- d) korespondenci určité osoby vcelku nebo výběr z korespondence jedné či více osob k určitému tematatu,
- e) sborníky pramenů různého původu k určitém tematice, spojených thematickou a objektivní vzájemnou souvislostí (na př. Sněmy české od r. 1526, záznamy k událostem roku 1848, prameny k ohlasu revoluce z r. 1905, k ohlasu Velké říjnové revoluce, ke vzniku KSČ, k slovenskému povstání, chrestomatie k československým dějinám a pod.),
- f) edice materiálu účetní povahy (účetní rejstříky, periodické účty, materiál k vývoji cen a mezd a pod.),
- g) zvláštní druh edicí jsou archivní inventáře a katalogy, vydávané správami archivů a podávající stručnou či obsírnější formou přehledy archivních fondů.

Pro každou z těchto obsahových skupin edicí je třeba volit účelnou ediční metodu, odpovídající také poslání a cíli edice. Zejména skupiny sub d) a e) vyžadují důkladný heuristický průzkum a vědecký, kritický výběr materiálu s hlediska tematu. Výběr, jehož zásady mají být v úvodě edice jasně vysvětleny, musí být proveden po podrobném heuristickém průzkumu všech příslušných nejen hlavních, ale i jiných fondů domácích a podle možnosti i zahraničních. Výběr, určený tematem a účelem edice, bude vždy záležet na důkladnosti metodologické a všeobecně historické přípravy vydavatele a na jeho vědecké poctivosti.

Všeobecná pravidla:

Uspořádání edice záleží na druhu materiálu a na účelu edice (nejčastěji chronologické, někdy podle věcných, tematických skupin). K ulehčení edici a k důkladnějšímu porozumění pramenu je možno některé partie zpracovat monograficky a publikovat jinde. Edice sama však zásadně (snad jen s výjimkou edicí populární a pedagogické povahy) nemá obsahovat i zpracování tematu. U novodobého materiálu zejména hospodářské povahy bude často třeba sestavit a připojit různé přehledné tabulky, grafy a statistické přehledy s označením jejich pramenného podkladu.

Vydavatel musí být, zejména v době heuristického výzkumu, ve stálém styku s archivy, musei, knihovnamí a jinými ústavy. Neměl by se spokojit pouze informací správy archivu podle běžných pomůcek, ale měl by sám provést heuristické pátrání podle všech dostupných pomůcek, souvislostí a stop nebo přímo ve spisech. Význam kolektivní spolupráce zejména u větších edicí je jasný. Rychlejšímu postupu práce napomáhá dobře promyšlený pracovní plán a stanovení aspoň přibližných časových norem se zřetelem k druhu a obtížnosti edice a ovšem i pravidelná (čtvrtletní) kontrola plnění plánu. Správné stanovení časových norem je ovšem umožněno především zpracováním všech otázek, které souvisí s tematickým členěním celé edice.

Podle druhu a významu pramenů je možno vydávat tyto prameny:

- a) celé in extenso,
- b) nejdůležitější kusy in extenso, méně důležité v regestech (výtazích), podle výběru a úvahy vydavatele. Základem musí být vždy především originál,
- c) celý pramen v obsírnějších nebo stručnějších, ale výstižných regestech,
- d) vše v regestech, důležitější kusy in extenso jako přílohy.

U důležitějších kusů, na př. u některých dopisů, možno určitě, pro účel edice významnější části uvést in extenso a ostatek v regestu. Nepotřebné a plně nevyužitě rubriky tabulek vydávaného pramene se pro přehlednost a úsporu místa doporučuje převést do souvislého textu nebo uvést jejich údaje v poznámce. Text pramene s číselnými údaji lze někdy převést pro větší přehlednost do tabulek.

Cizojazyčné texty (u nás především německé, francouzské, italské, ruské) vydávají se zásadně v jazyce originálu, zejména u dokumentů soukromého původu (korespondence a pod.), kde záleží na přesném vyjádření určité myšlenky. Pokud jde o německé texty úředního původu (od 16. do 20. století) — nejde-li o pramen zvláště důležitý, u něhož záleží na přesném znění originálu — je možno uvažovat, především u materiálu z posledních sto let, o vydání pramene v českém překladu, případně s ponecháním originálních německých partií zvláště důležitých nebo charakteristických také uvnitř českého překladu v uvozovkách, případně s českým překladem pod čarou. Při nejasnostech v českém překladu doporučuje se uvést

v závorce původní výraz či obrat podle originálu. O připojení českého překladu k cizojazyčným textům, u nás především německým, rozhodne vydavatel podle druhu pramene a hlavního účelu edice (ryze vědecká, kde nebude vždy potřeba překladu, pedagogická nebo populární, kde bude zpravidla třeba překlad připojit). Jde-li o kusy, jejichž vyhotovení samo bylo již dvojjazyčné (německo-české patenty, normalie, oběžníky, vyhlášky a pod.) otiskne se český text, i když někdy (na př. okupanty v letech 1939—1945) nebyl český text pokládán za autentický. Jde-li o kusy důležité nebo takové, u nichž české výrazy (zvláště v češtině 18. a počátkem 19. století) nejsou jasně srozumitelné bez německého textu, je třeba uvést v hranaté závorce i tento německý výraz.

Je-li pramen zachován v několika verzích, stane se základem pro edici po důkladném vnitřním i vnějším kritickém rozboru pramene verze nejpřesnější a nejspolehlivější, při čemž důležitější věcné odchylky se uvedou v poznámkách pod čarou. U opisů bude to zpravidla opis nejbližší originálu. Jde-li o koncept, otiskne se konečné znění a v poznámce se uvedou případné škrty, změny a doplňky s udáním původců těchto změn, pokud bude možno je zjistit podle písma či jinak. Škrty a stylistické změny bez podstatnějšího věcného významu netřeba u méně významných pramenů výslovně uvádět v poznámce — bude to záležet na kritické úvaze vydavatele. U parlamentních či jiných veřejných projevů otiskne se po srovnání s těsnopisným záznamem převod textu do obyčejného písma, a jen není-li ho, spokojí se editor textem z úředních sněmovních tisků a sněmovní korespondence a jen výjimečně výtahem, otištěným v denním tisku.

Interpunkci a rozčlenění textu do odstavců je třeba upravit podle smyslu a dnešního usu, ovšem tak, aby smysl vět a podle možnosti i větná skladba zůstaly neporušeny — dlouhý text se rozdělí podle smyslu dnešní interpunkce. Vykřičníky, otazníky a pomlčky předlohy se po dobré úvaze ponechají jediné tehdy, mají-li zvláštní význam (zdůraznění, pochybnost autora a pod.). Části textu, zdůrazněné v předloze podtržením (neznamená-li ovšem toto podtržení škrtnutí) vyznačí se v tisku proloženými typy. Všecky dodatky vydavatele se zásadně uvádějí do hranatých závorek [...], kdežto okrouhlé závorčky (...) se ponechávají pro vsuvky v předloze. Do hranatých závorek se klade i upozornění vydavatele na nejisté čtení [?], [sic!]. Vydavatelem vynechané části textu se vyznačí tečkami v hranatých závorečkách [...], při čemž v poznámce nebo v úvodu se připojí vysvětlení příčiny vynechání se stručným obsahem vynechané partie. Nerozluštěné části předlohy nebo mezery v ní, vzniklé porušením, vyznačí se několika tečkami v hranatých závorečkách, při čemž někdy počet teček může značit počet chybějících nebo nerozluštěných písmen nebo slov (vysvětlení o tom do poznámky!). Censurou vypuštěná místa se vyznačí v hranaté závorce nebo se do závorčky doplňají, je-li zachován původní, necensurovaný text, a do poznámky se připojí bližší vysvětlení.

Je-li původní text doplněn v edici (t. zv. emendace textu), je bezpodmínečně nutno tyto doplňky zřetelně vyznačit a v poznámce pod čarou uvést, odkud vydavatel čerpal tyto doplňky. V předloze vynechané místo pro event. pozdější doplnění se buď rovněž vynechá (do poznámky vysvětlení o tom) nebo je vydavatelem doplněno do hranatých závorek. Podpisy kolektivních podání (peticí, adres, memorand a pod.), často velmi početné, je třeba v edici uvést, protože jsou důležitým ukazatelem. Jen zcela nečitelné podpisy třeba označit otazníkem v závorce. Tři křížky u jmen analfabetů třeba v tisku vyznačit.

Datování římskými číslicemi a číselné hodnoty, vyjádřené římskými číslicemi

Pro každou z těchto obsahových skupin edicí je třeba volit účelnou ediční metodu, odpovídající také poslání a cíli edice. Zejména skupiny sub d) a e) vyžadují důkladný heuristický průzkum a vědecký, kritický výběr materiálu s hlediska tematu. Výběr, jehož zásady mají být v úvodě edice jasně vysvětleny, musí být proveden po podrobném heuristickém průzkumu všech příslušných nejen hlavních, ale i jiných fondů domácích a podle možnosti i zahraničních. Výběr, určený tematem a účelem edice, bude vždy záležet na důkladnosti metodologické a všeobecně historické přípravy vydavatele a na jeho vědecké poctivosti.

Všeobecná pravidla:

Uspořádání edice záleží na druhu materiálu a na účelu edice (nejčastěji chronologické, někdy podle věcných, tematických skupin). K ulehčení edici a k důkladnějšímu porozumění pramenu je možno některé partie zpracovat monograficky a publikovat jinde. Edice sama však zásadně (snad jen s výjimkou edicí populární a pedagogické povahy) nemá obsahovat i zpracování tematu. U novodobého materiálu zejména hospodářské povahy bude často třeba sestavit a připojit různé přehledné tabulky, grafy a statistické přehledy s označením jejich pramenného podkladu.

Vydavatel musí být, zejména v době heuristického výzkumu, ve stálém styku s archívy, musei, knihovnami a jinými ústavy. Neměl by se spokojit pouze informací správy archívu podle běžných pomůcek, ale měl by sám provést heuristické pátrání podle všech dostupných pomůcek, souvislostí a stop nebo přímo ve spisech. Význam kolektivní spolupráce zejména u větších edicí je jasný. Rychlejšímu postupu práce napomáhá dobře promyšlený pracovní plán a stanovení aspoň přibližných časových norem se zřetelem k druhu a obtížnosti edice a ovšem i pravidelná (čtvrtletní) kontrola plnění plánu. Správné stanovení časových norem je ovšem umožněno především propracováním všech otázek, které souvisí s tematickým členěním celé edice.

Podle druhu a významu pramenů je možno vydávat tyto prameny:

- a) celé in extenso,
- b) nejdůležitější kusy in extenso, méně důležité v regestech (výtazích), podle výběru a úvahy vydavatele. Základem musí být vždy především originál,
- c) celý pramen v obsírnějších nebo stručnějších, ale výstižných regestech,
- d) vše v regestech, důležitější kusy in extenso jako přílohy.

U důležitějších kusů, na př. u některých dopisů, možno určitě, pro účel edice významnější části uvést in extenso a ostatek v regestu. Nepotřebné a plně nevyužitě rubriky tabulek vydávaného pramene se pro přehlednost a úsporu místa doporučuje převést do souvislého textu nebo uvést jejich údaje v poznámce. Text pramene s číselnými údaji lze někdy převést pro větší přehlednost do tabulek.

Cizojazyčné texty (u nás především německé, francouzské, italské, ruské) vydávají se zásadně v jazyce originálu, zejména u dokumentů soukromého původu (korespondence a pod.), kde záleží na přesném vyjádření určité myšlenky. Pokud jde o německé texty úředního původu (od 16. do 20. století) — nejde-li o pramen zvláště důležitý, u něhož záleží na přesném znění originálu — je možno uvažovat, především u materiálu z posledních sto let, o vydání pramene v českém překladu, případně s ponecháním originálních německých partií zvláště důležitých nebo charakteristických také uvnitř českého překladu v uvozovkách, případně s českým překladem pod čarou. Při nejasnostech v českém překladu doporučuje se uvést

v závorce původní výraz či obrat podle originálu. O připojení českého překladu k cizojazyčným textům, u nás především německým, rozhodne vydavatel podle druhu pramene a hlavního účelu edice (ryze vědecká, kde nebude vždy potřeba překladu, pedagogická nebo populární, kde bude zpravidla třeba překlad připojit). Jde-li o kusy, jejichž vyhotovení samo bylo již dvojjazyčné (německo-české patenty, normalie, oběžníky, vyhlášky a pod.) otiskne se český text, i když někdy (na př. okupanty v letech 1939—1945) nebyl český text pokládán za autentický. Jde-li o kusy důležité nebo takové, u nichž české výrazy (zvláště v češtině 18. a počátkem 19. století) nejsou jasně srozumitelné bez německého textu, je třeba uvést v hranaté závorce i tento německý výraz.

Je-li pramen zachován v několika verzích, stane se základem pro edici po důkladném vnitřním i vnějším kritickém rozboru pramene verze nejpřesnější a nejspolehlivější, při čemž důležitější věcné odchylky se uvedou v poznámkách pod čarou. U opisů bude to zpravidla opis nejbližší originálu. Jde-li o koncept, otiskne se konečné znění a v poznámce se uvedou případné škrty, změny a doplňky s udáním původců těchto změn, pokud bude možno je zjistit podle písma či jinak. Škrty a stylistické změny bez podstatnějšího věcného významu netřeba u méně významných pramenů výslovně uvádět v poznámce — bude to záležet na kritické úvaze vydavatele. U parlamentních či jiných veřejných projevů otiskne se po srovnání s těsnopisným záznamem převod textu do obyčejného písma, a jen není-li ho, spokojí se editor textem z úředních sněmovních tisků a sněmovní korespondence a jen výjimečně výtahem, otištěným v denním tisku.

Interpunkci a rozčlenění textu do odstavců je třeba upravit podle smyslu a dnešního usu, ovšem tak, aby smysl vět a podle možnosti i větná skladba zůstaly neporušeny — dlouhý text se rozdělí podle smyslu dnešní interpunkce. Vykřičníky, otazníky a pomlčky předlohy se po dobré úvaze ponechají jediné tehdy, mají-li zvláštní význam (zdůraznění, pochybnost autora a pod.). Části textu, zdůrazněné v předloze podtržením (neznamená-li ovšem toto podtržení škrtnutí) vyznačí se v tisku proloženými typy. Všecky dodatky vydavatele se zásadně uvádějí do hranatých závorek [...], kdežto okrouhlé závorky (...) se ponechávají pro vsuvky v předloze. Do hranatých závorek se klade i upozornění vydavatele na nejisté čtení [?], [sic!]. Vydavatelem vynechané části textu se vyznačí tečkami v hranatých závorkách [...], při čemž v poznámce nebo v úvodu se připojí vysvětlení příčiny vynechání se stručným obsahem vynechané partie. Nerozluštěné části předlohy nebo mezery v ní, vzniklé porušením, vyznačí se několika tečkami v hranatých závorkách, při čemž někdy počet teček může značit počet chybějících nebo nerozluštěných písmen nebo slov (vysvětlení o tom do poznámky!). Censurou vypuštěná místa se vyznačí v hranaté závorce nebo se do závorek doplňají, je-li zachován původní, necensurovaný text, a do poznámky se připojí bližší vysvětlení.

Je-li původní text doplněn v edici (t. zv. emendace textu), je bezpodmínečně nutno tyto doplňky zřetelně vyznačit a v poznámce pod čarou uvést, odkud vydavatel čerpal tyto doplňky. V předloze vynechané místo pro event. pozdější doplnění se buď rovněž vynechá (do poznámky vysvětlení o tom) nebo je vydavatelem doplněno do hranatých závorek. Podpisy kolektivních podání (peticí, adres, memorand a pod.), často velmi početné, je třeba v edici uvést, protože jsou důležitým ukazatelem. Jen zcela nečitelné podpisy třeba označit otazníkem v závorce. Tři křížky u jmen analfabetů třeba v tisku vyznačit.

Datování římskými číslicemi a číselné hodnoty, vyjádřené římskými číslicemi

se vyznačí číslicemi arabskými. U letopočtů vynechané tisíciletí a staletí se u pramenů do 18. století doplní do hranatých závorek [16]48. Jména měsíců, označená v předloze číslicemi (8bris) se rozvedou (Octobris). V úvodu o edičních zásadách třeba uvést, jakých číslic (zda římských či arabských) je užito v originálu. Data, zejména v záhlavních regestech, je možno psát zkráceně číslicemi (7. 8. 1867). Stereotypní formule a bezobsažné formální fráze možno vynechat nebo silně zkrátit (poznámku o tom do úvodu). Zkratky předlohy rozepsat a ponechat jediné zcela běžné a srozumitelné, častěji se opakující stereotypní zkratky titulatur (JMC, VMti v německých textech EM, EKH, EGn a pod.). Zkratkami se vyjadřuje i označení měny, měř a vah. Znak pro zlatý se v českém textu zkracuje zl., v německém textu fl., znak pro libru v českém textu lib. a v německém Pl. Seznam použitých zkratek připojit na konci edice, s výjimkou zkratek i dnes běžně používaných. U zkratek pochybného významu připojit otazník do hranatých závorek. U šifrovaných textů otiskneme dešifrovaný text (dešifrát) a v poznámce uvedeme, je-li text dešifrátů již v originále, či byl-li text dešifrován vydavatelem. V tom případě třeba v poznámce uvést dešifrovací klíč (kod) a připojit i originální šifrovaný text.

Zřejmá přepsání předlohy bez většího věcného významu možno opravit bez poznámky, u důležitějších připojit zmínku o tom do poznámky. Všechny poznámky pokud možná pod text, nikoli dozadu (je to nepraktické). Věcné poznámky vydavatele číslovat pod čarou arabskými číslicemi nebo hvězdičkami, textové poznámky o různocteních a redakčních variantách malými písmeny rovněž pod čarou. Parafy činitelů, zúčastněných na vzniku textu, pokud možno rozluštit a uvést do poznámky.

Datum uvádíme podle vyhotovení. U nedatovaných kusů uvádíme datum presentační (praesentatum) nebo — není-li na kusu uvedeno — datujeme pramen odhadem podle písma či obsahu do hranatých závorek [ca 1905]. V poznámce uvedeme jen větší časové rozdíly mezi datem vyhotovení a doručení (praesentatem), a to jen tehdy, má-li to význam pro kritické posouzení obsahu. U konceptů je směrodatné datum aprobace, u podání v zásadě datum spisu. Lze-li, třeba jen přibližně, zjistit datum vypracování konceptu, je třeba je uvést do závorky vedle data aprobace. Je třeba vyznačit, které z těchto dat bylo vzato za základ.

Zkratek užíváme v textu pokud možno málo, a to ve srozumitelné formě a jen u slov častěji se vyskytujících — jejich volbu je třeba dobře uvážit podle druhu a obsahu vydávaného pramene. Podle druhu pramene stanovíme také typy písma edice (garmond, petit, kursiva, proložené typy a pod.).

Každý z průběžně číslovaných kusů edice je opatřen stručným, ale výstižným záhlavním regestem, jenž musí obsahovat aspoň tyto údaje: kde (Praha), kdy (15. 6. 1876), kdo, komu, co (stručné označení obsahu).

Pouze u stereotypně se opakujících kusů s jednou látkou je možno se v záhlavních regestech omezit jen na datum a místo, bez vyjádření obsahu. Záhlavní regest bude v českých edicích jen český. Na konci každého kusu třeba uvést (petitem, a to kursivou):

1. způsob dochování (návrh, koncept, čistopis čili vyhotovení doručené nebo nedoručené, korigovaný čistopis neexpedovaný, ponechaný v registratuře odesílatele ve funkci konceptu, registraturní záznam, opis prostý, ověřený, současný nebo pozdější, opis opisu, stenogram, telefonogram, telegram, dálnopisný záznam a pod.). Termín „originál“ není jednoznačný a je proto třeba užívat spíše termínu „vyhotovení“ nebo „čistopis“;

2. řeč (čes., něm., franc., rus., ital.);

3. původ a uložení (jméno archivu ve zkratce, označení fondu, přesná signatura, případně i jednací číslo a rok). Archiv, z něhož dokument je opsán, je třeba zřetelně označit a uvést v úvodu edice, kdy vydavatel v příslušném archivu pracoval, aby bylo možno zjistit uložení dokumentu i po případném pozdějším přesunu archivních fondů. Použité zkratky pro označení archivů je třeba uvést v příloze;

4. literatura (jméno autora, úplný název studie, edice či knihy, místo vydání originálu, rok vydání, stránka. U publikací výslovně uvést jen druhé či další vydání. V soupisu literatury stačí uvést poslední edici vydávaného dokumentu. Příklady: Pankratova, A. M.: Družba narodov SSSR. Moskva 1953, str. 79. Studia i materialy dziejow nauki polskie. Warszawa 1953;

5. kde a kdy byla předloha již jinde vydána (na př. Kalousek Jos.: Řády selské a instrukce hospodářské. AČ. 22, 1916, 135).

Obyčejným petitem je třeba tisknout výrazy resp. věty, přepisované z originálu (na př. poznámky in rubro a pod.). Doporučuje se zachovávat důslednost v užívání různých typů písma. Archivní poznámky na kuse se uvedou jen tehdy, mají-li význam pro identifikaci nebo posouzení obsahu — to záleží na úvaze vydavatele. Přílohy v textu označí se podle předlohy velkými písmeny (A, B, C), číslicemi (I, II, III.) nebo značkami (⊙ ⊙ ⊙). Někdy, zvláště u důležitějších pramenů zejména starších a nedatovaných pomůže k přibližnému datování i filigrán (průsvítka, t. zv. vodní značka papíru). Kancelářské poznámky v předloze je možno uvést v petitovém oddílu na konci každého kusu, jde-li o poznámky důležité pro posouzení a kritiku pramene (na př. především t. zv. vyřizovací poznámky, schvalovací poznámky a parafy, obsahově významné škrty v textu a pod.).

Úvod vydavatele:

Každá edice musí být opatřena úvodem, obsahujícím potřebné informace pro posouzení obsahu edice, tedy: vysvětlení účelu edice, charakteristika a kritické ocenění vydávaného materiálu a jeho spolehlivost, informace o pramenech, kritické posouzení dosavadní literatury, případně dřívějších vydání pramene, upozornění na příbuzné nebo doplňující fondy, stručné, ale výstižné vysvětlení metody práce, problematiky a tematiky a uvedení spolupracovníků. U pramene úředního charakteru a původu stručné informace o vzniku, vývoji, kompetenci, organizaci, agendě, manipulaci, personáliích a stavu zachované registratury příslušného úřadu, instituce nebo podniku. V úvodu by měla být aspoň stručně věnována pozornost obsahu edice a bylo by snad účelné upozornit i na nejdůležitější kusy.

Rejstříky:

Ke každému svazku edice zvláště je nutno připojit abecední rejstříky:

- a) osobní (s odkazovanými hesly všech tvarů osobních jmen v různých jazycích) pokud se v edici vyskytnou (na př. Granovský je v německých textech uváděn také Granauer);
- b) místní (s připojením jména dnešního okresu. Pozor na identifikaci částých místních jmen, jako na př. Lhota, Újezd, Hrádek a pod.). Osobní a místní rejstříky lze někdy spojit v rejstřík jediný. Odkazovými hesly uvést tvary

jména v různých jazycích v edici (na př. Laun, Luna pro Louny). K identifikaci místních jmen budiž použito znění posledního platného administrativního lexikonu obcí z r. 1955, pro místní části obcí prozatím statistického lexikonu obcí z r. 1934 (podle sčítání z r. 1930), protože místní části nejsou v administrativním lexikonu z r. 1955 uvedeny;

- c) věcný, heslový. Podle povahy edice možno volit také formu rejstříku tematického, shrnujícího pod hlavní věcná hesla více hesel podružných. Zvláštní pozornost třeba věnovat i heslům odkazovým. V některých případech (u edicí pramene k jedné události) mohl by věcný rejstřík případně odpadnout — to záleží na posouzení vydavatele.

Rejstříky je možno číslovat podle pořadových čísel nebo podle stránek, účelně podle druhu vydávaného pramene. Účelnější a přehlednější je označování rejstříku podle pořadových čísel edice. Jde-li o delší kus, přesahující jednu stránku, doporučuje se kombinace: tučné číslo písemnosti a za ním číslo stránky, případně stránek, kde se heslo vyskytuje.

Přílohy:

Připojení textových i obrazových příloh navrhne vydavatel podle obsahu a významu (důležité kusy in extenso, statistické tabely, diagramy, grafy, instrukce, chronologické přehledy, ukázky rukopisů, podpisů, paraf a pod.).

Podle možnosti a podle obsahu edice se doporučuje připojit přehlednou informativní i vícebarevnou mapku. Na konci edice připojit seznam příloh, přehled použitých zkratk, soupis použité literatury a přehled obsahu.

Transkripce:

Pro transkripci novějších českých textů (od počátku 16. století) nemáme dosud obecně přijatých a dohodnutých pravidel, ač by jich bylo velmi potřebí. Pro novější německé texty platí dosud i v Německé demokratické republice zásady, přijaté na konferenci německých publikačních ústavů v Halle dne 22. dubna 1930. Srv. Grundzüge für die äussere Textgestaltung bei der Herausgabe von Quellen zur neueren Geschichte (München 1931).

Je proto možno v rámci těchto všeobecných pokynů uvést zatím jen několik všeobecně platných zásad pro transkripci novějších českých textů.

Hlavní zásadou je reprodukce textu přesně tak, aby zůstal zachován zvuk a tvar slov i všechny postižitelné stránky jazyka vydávané památky, ale aby byly vyjádřeny písmeny dnešní české abecedy. Z tohoto hlavního pravidla vyplývají pak další zásady:

1. Nepřidávat nic ke znění předlohy. Je však možno zjednodušovat, vypouštět zbytečná písmena, především souhlásky, pokud to nemá vliv na zvuk slova (tedy rada — ne radda, ale ouředlník ne ouředník). Samohlásky vypouštět jen tehdy, jde-li o zdvojení k označení délky (na př. aa — á) nebo o dvojhlásku (na př. premonstráti, nikoli praemonstráti). Potřebné doplňky vydavatele vložit do ostrých závorek <.....>.
2. Nearchaisovat ani nemodernisovat jazyk předlohy.
3. Neodstraňovat kolísání jazyka předlohy, a to ani u téhož autora.
4. Nezasahovat úpravou do dobové ani dialektické výslovnosti.

Některé bližší pokyny pro transkripci:

Dlouhé či krátké samohlásky transkribovat podle dnešního způsobu, při čemž nutno ponechat dialektické zvláštnosti předlohy (bóží, náše, nerád a pod.). Písmena nemající zvukový význam, se vypouštějí (Ludmila místo Ludmilla, Václav místo Vácslav a pod.). Vlastní jména křestní i obecná psát podle dnešních pravidel. cizí jména ve znění předlohy (Ernst, Schwarzenberg, Nostitz-Rhineck). Pouze u jmen cizího původu, užívaných již běžně v české transkripci, možno tuto ponechat (Albrecht z Valdštejna, z Talmberka, Lobkovic, Černín).

Dvojhlásku **au** přepisovat v tomto období jako **ou** (doufat místo daufat). **Au** ponechat jen ve vlastních jménech cizího původu (Haugvic, Hozlaur). Ve slovech latinského původu písmeno **c** přepisovat jako **k** (Komenský místo Comenský, kontrakt místo kontrakt, ale ponechat latinský tvar Comenius). **Rz** se přepisuje jako **ř**, neznačí-li ovšem **rz** (Hrzán).

Názvy krajů, okresních hejtmanství a panství jako názvy správních celků se píše velkými písmeny (kraj Prácheňský, okres Benešovský, panství Třeboňské). Budoucně se bude nutno řídit v tomto ohledu předpisy nových Pravidel chystaných Československou akademií věd.

Nezkracovat tvary, jichž se dnes neužívá (smrtedlný, nikoli smrtelný, předce, nikoli přece a pod.). **Cz** se přepisuje jako **c** nebo **č** (podle výslovnosti), stejně **ss** jako **s** i **š**. Ve slovech německého původu přepisujeme **ss**, které znělo jako ostré **s**, jednoduchým **s**.

Zdvojené **ff** v českých slovech přepisujeme jako **f** (ofěra, nikoli offěra). Písmeno **g** v českých slovech přepisujeme jako **j** (jemu místo gemu). Ve slovech latinského původu ponecháváme podle předlohy **g** (generální, evangelium), i když se snad někdy vyslovovalo jako **j** (jenerální, evanjelium). Písmeno **j** nedoplňujeme ve slovech, kde je předloha nemá (sou, nikoli jsou). Kolísání ponecháme (sem i jsem). Náslovné **j** ponecháme, i když dnes vymizelo (jměl, nikoli měl). Písmeno **q** v cizích zčeštěných slovech přepisujeme podle výslovnosti (inkvisici místo inquisicii, sekvestr místo sequestr). Ze skupiny **-th-** v českých slovech a jménech vynecháváme **h** (léta místo létha, Matuš místo Mathuss). Dvojhlásku **uo** ponecháváme (kuoň, buoží), stejně jako **ú** (buducí, olomúcký). Lidové náslovné **v** ponecháváme (vobilí, vokno). **W** ponecháváme jen ve slovech německého původu (Wagner), jinak přepisujeme jednoduchým **v**.

Všeobecně třeba znovu opakovat, že umělou transkripcí nesmí být materiál zbaven svého dobového charakteru, typického pro určité období.

O zkušenostech s kolektivní metodou při zpracování novodobého archivního materiálu

Petr Lesjuk — Jiří Života

V poslední době jsme svědky toho, jak je archivům věnována stále větší pozornost naší veřejností. Je to celkem pochopitelné. Vždyť archivy mají plně sloužit životu. Materiál v nich uložený musí být co nejrychleji využit k vědeckým, hospodářským, kulturním a aktuálně politickým účelům.

Zvláště je zdůrazňován význam novodobého materiálu, který byl do nedávna uložen ve spisovnách úřadů a byl tedy badatelské veřejnosti nepřístupný. Dokonce

K vydávání archivních pramenů pro 16.—18. století

Jiří Radimský

Dříve než se zamyslíme nad otázkami, co vydávat a hlavně jak vydávat prameny z 16.—18. století, je třeba se nějak vyrovnat s názory, které se ozvaly na našem III. historickém sjezdě a které jako nejdůležitější současný úkol historické vědy proklamovaly správný marxistický metodický přístup k již známým faktům a nutnost syntetických přehledných prací. Ba dokonce byl tu slyšen i ojedinělý názor, že vydávání moderních dokumentů je bezcenné přenášení fasciкул z archivů do soukromých knihoven.

Je jistě nesporné, že má-li historická věda, práce nás historiků mít větší politický a kulturní dosah, má-li vskutku sehrát svou platnou úlohu v širších než úzce odborných kruzích, že se musí chtít nechtě přizpůsobit celému zrychlenému tempu našeho života. Moderní člověk nemá v nynějším světě tak rozvinutých vědeckých poznatků ze všech možných vědních oborů prostě čas pronikat do úzkých historických problémů a spíše touží po souborném shrnutí, po pracích informativních. Stále se tenčí a budou jistě i nadále tenčit řady těch milovníků historie, kteří v ní hledají snad jen útěchu v denním shonu, a naopak se množí a budou množit řady těch, kteří — řečeno se Zdeňkem Nejedlým — v ní vidí jen fázi dneška a jimž pohled do minulosti pomáhá v jejich tvůrčí práci pro dnešek. A je-li toto konstatování závazným pokynem pro historické studie, pro zkoumání naší minulosti, tím více to ovšem platí pro edice materiálu. Ty mají podle mého mínění dnes své oprávnění jedině tehdy, jsou-li zaměřeny k hlavnímu nebo vskutku aktuálně politickým otázkám, k těm otázkám základní povahy a důležitosti, kde nelze v dohledné době — buďto pro jejich spletitost nebo pro jejich závislost na vyřešení dalších detailních problémů — přistoupit k jejich zpracování v historických studiích a publikacích. Tu jsou edice — a jen tu — nutným stupněm v historické práci, bez nich není cesta vpřed k lepšímu vědeckému poznání naší minulosti jako nutnému předpokladu lepšího poznání i dneška a budoucna možná. Takovéto — a jen takovéto — edice nejsou tedy naprosto samoúčelné, náhodné přetisky archiválií, nejsou jen přínosem nových faktů a faktíků, nejsou odnoží tzv. archivního dějepisectví, nýbrž staví stavbu zcela novou, o níž dnes celý náš národ a s ním i všichni marxističtí historikové u nás usilují a pro niž jsou jistě ochotni vydat ze sebe a také z pokladů, které jsou dochovány v archivech, všechno.

Tato správná touha zaměřit ediční práci zcela nově jak po stránce výběru témat, tak i po stránce edičně technické, formální — neboť nelze ani tu pominout dialektickou souvztažnost obsahu a formy, a není správné nový obsah sešňorovávat starou ediční formou — naráží ovšem na řadu obtíží a nutně trpí všelijakými dětskými nemocemi. Je tu především otázka starších rozdělaných edičních řad, zahájených předcházejícími generacemi, s nimiž je věcí cti se nějak vyrovnat. Vždyť některé z nich — jak je vidět z dosud vydaných svazků — mají ony vlastnosti, o nichž jsem mluvil před chvílí, a bylo by k prospěchu je uzavřít svazky dalšími. Jistě k nim nepatří např. Akta kongregace de propaganda fide, ale myslím tu — hovořím pochopitelně stále jen o edi-

cích pro 16.—18. století v českých zemích — např. České zemské sněmy, Moravské půhonné knihy, Zemské desky, Codex iuris municipalis apod. Zvláštní místo mezi těmito rozdělanými edicemi mají pak edice, s nimiž se čeští historikové podílejí na velkých mezinárodních akcích, jako jsou např. Nunciatury apod., kde není možno zapominat na zahraničně politický ohlas plnění či neplnění těchto závazků. K edicím z nedávné minulosti patří edice Berní ruly, jež svým zaměřením byla jistě vhodná, ba nutná, a kterou by bylo třeba, podle mého názoru, přece jen dokončit, ale která zůstala u nevyhovující ediční techniky, a stala se přímo klasickým příkladem přílišné velkorysosti a nepřihlížení k dalšímu aspektu každé lidské práce, k otázkám ekonomickým, k možnostem finančním.

Jde nyní o to, jak v těchto vyjmenovaných (a snad i v jiných, zde neuvedených) edicích pokračovat. Domnívám se, že je tu třeba volit novou ediční techniku. Např. u Půhonných knih jedinečného jinak pramene pro společenský a hospodářský život 16. století, to bude pravděpodobně přechod na edici výběrovou — neboť i tu, jako v pozdějším soudním materiálu, nás zajímají jen zápisy o některých druzích a některých účastnících sporů —, u Berní ruly to bude opět asi přechod na systém jistého polotovarů, od přetisku k určité sumarizaci a vyhodnocování údajů statisticky — neboť tu mají jisté údaje z ekonomické oblasti, o hromadných jevech, význam jen ve velkých číslech, v jejich postižení statistickou metodou —, u Českých sněmů to bude pravděpodobně návrat k užšímu záběru prvních svazků a k použití kombinace přetisků, regest i částečných zpracování méně významných úseků a jednání, např. o berních záležitostech apod. Všechny tyto mnou zde jen nadhozené myšlenky je ovšem nutno velmi obezřetě ověřit v konkrétních případech, neboť nelze předpísovat jednotnou formu různorodému obsahu. V žádném případě však nelze se dnes a priori stavět proti edičním formám, které se snaží najít schůdný kompromis mezi úplným přetiskem a regestovým záznamem a které přecházejí už pro 16.—18. století k formě výběrových monotematických a někdy — v ojedinělých případech — i polytematických sborníků, k různým kombinovaným polotovarům apod. Je ovšem jasné, že měníce ediční formu u rozdělaných edičních řad (— nemohli bychom to asi činit jen u edice Nunciatur, kde i způsob jejich vydávání je do jisté míry aspoň dán mezinárodní úmluvou —), narušíme jejich jednodušnost. Domnívám se však, že tím nenarušíme jejich použitelnost a užitečnost, a měli-li bychom volit mezi eventualitou, buďto setrváváním na staré technice prakticky vylučovat možnost jejich dokončení, anebo naopak novými edičními metodami uspíšit jejich uzavření, že se všichni rozhodneme pro eventualitu druhou.

Dále je třeba říci několik slov k rozdělaným řadám katalogů a inventářů jednotlivých archivních fondů či souborů fondů. I tu je v řadě případů možno, ba třeba pokračovat v jejich urychleném zveřejňování, nebo dokonce zahájit vydávání těchto pomůcek i k jiným celkům. Ovšem i zde je nutno obezřetle a střízlivě uvážit společenský význam a dopad těchto v podstatě přece jen pomůcek pro omezený počet zájemců. Tady budeme asi čím dál tím více přecházet od inventářů a katalogů k jednomu fondu, vypracovaných běžnou regestovou formou, k tematickým rejstříkům, zpřístupňujícím povšechnou informaci veškerý materiál (nebo podstatnou část) celého archivu nebo i několika archivů. Pro velké množství písemností nebude také možno nadále zachycovat samostatným regestem každou písemnost, ba ani ne jediný spis, nýbrž čím dál

1) Předneseno jako úvodní slovo 12. října 1959 v Komisi pro vydávání starších pramenů v Historickém ústavu ČSAV v Praze.

tím více bude třeba užívat regestů sumárních, nebo i jen se spokojovat s podrobnějším a doplněným rozpisem manipulačních klíčů a vytčením nejdůležitějších konkrét. Po stránce vydavatelské techniky jistě vystačíme ve většině případů s tím, že tyto pomůcky rozmnožíme třeba rotaprintem, v potřebném množství pro vědecké ústavy, knihovny a významnější archivy, a že nebudeme trvat na jejich nákladném vydávání tiskem. Máme přímo povinnost takto postupovat i proto, že za stejný obnos můžeme tímto způsobem zveřejnit se stejným užitekem daleko větší počet našich archivních celků a v dohledné době tak vskutku přímo otevřít archivní depoty všem zájemcům. A konečně, takto úsporně si počínají i jiné větší národy než my. Jinou možností je i jakési rozmnožení určitých částí nejvýznamnějších archivních fondů pomocí mikrofilmů, výrobně ve větším množství velmi levných, a uložení těchto filmů v již zmíněných střediscích historické práce. Někteří badatelé si v naší době zakládají podobné filmové archivy sami ve svých pracovnách; nebylo by právě dnes, v době nutnosti kolektivní práce i při ediční činnosti, daleko výhodnější, kdyby tyto jejich svitky sloužily všem zájemcům a kdyby zprávy o jejich existenci byly pravidelně zveřejňovány třeba v Archivním časopise?

Rekl jsem několik vět o tom, jak dokončit to, co bylo předcházejícími generacemi rozpracováno. To ovšem nemůže být hlavním zacílením naší ediční práce pro dějiny 16.—18. století dnes, kdy je třeba systematicky obracet i zde pozornost k dosud zanedbávaným základním otázkám hospodářského a společenského vývoje našich zemí v těchto staletích, k otázkám a problémům, jimž buržoasní historikové přikládali většinou jen malou váhu a jež ve svých edičních počinech opomíjeli. O jaké otázky tu jde? Odpověď souvisí nutně se skutečností, že toto období sledujeme dnes především proto, že je to období přechodu od jednoho společenského systému k druhému, od feudalismu ke kapitalismu, a že v něm hledáme odpověď i na aktuální otázky dneška, dnešní doby, která je přece také takovýmto přechodem. Studujeme v něm především zákonitosti hospodářského vývoje, změny v základně, a opět dialekticky i vliv nadvahy na tyto přeměny. Budeme tedy v nových svých edičních plánech klást důraz na systematické zpřístupnění těch ohromných dochovaných spoust písemností postihujících hospodářské jevy v jejich dynamice, budeme sledovat práci prostých lidí na polích, v řemeslech a ve vznikajících manufakturách a budeme dnešnímu člověku zveřejňovat dokumenty o životě, smýšlení a bojích našich předků ne snad proto, abychom ho samoúčelně odváděli od přítomnosti k minulosti, nýbrž proto, abychom mu na průkazných dokumentech vysvětlili zákonitou nutnost dneška a abychom mu metodou kontrastů nastílnili i skvělé vyhlídky do budoucnosti.

Dokumentů, které zachycují tyto základní vývojové rysy, je v našich archívech víc jak dost. Je tedy velké nebezpečí roztržitosti a jisté nahodilosti edičních prací např. podle nálezů v rychle pořádaných archivních fondech. A nic by tak předem neohrozilo možnost skutečně plodného přínosu naší ediční práce, jako její nesystematičnost a tím i nutná — pro nedostatek pracovníků i pro omezený příděl papíru i peněz — torsovitost několika najednou nově nad únosné síly rozmáchnutých velkých edičních akcí. Podle mého názoru je třeba se sjednotit na dvou či třech větších akcích, které by z jednoho hlediska, z jednoho nebo podobného archivního materiálu a jednotnou metodou zachytily a v edicích pak zveřejnily doklady o nejdůležitějších hospodářských a společenských jevech té doby, existujících — byť ovšem nikoliv ve stejné kvan-

titě — na území všech tří českých zemí. Jiný totiž postup, např. snaha o výběr různých, různě vzniklých a různě zaměřených dokumentů z velkého časového úseku, a proto nutně jen z několika míst a oblastí, by nemohla vést k dokonalému postižení těchto jevů, nedovolila by dokonce zjistit ani její kvalitu a hlavní vývojové tendence, uzlové body vývoje. Vždyť tyto hospodářské a sociální jevy jsou velkou většinou jevy hromadné a jejich význam lze pochopit jen v jejich kvantitě, zachycené v jednotypovém (a z velké části i jednofondovém) centrálním archivním materiálu. U statistických dokumentů je totiž, soudím, zcela nutné spíše heuristickou základnu zužovat, než ji rozšiřovat na prameny různého typu a různé funkce. Přílišné heuristické rozpětí, jak se ukázalo např. u všech zahraničních edicí k vývoji cen a mezd, tu spíše jen zavádí a staví k sobě a pod sebe data nesrovnatelná, vzniklá za různých okolností a k různým účelům. Tady neplatí do konečných svých konsekvencí jinak správná zásada, že čím větší je zásoba dat k jednomu jevu, tím větší je tu záruka jejich pravdivosti a použitelnosti. Zákon velkých čísel, zaručující jinak u naračního materiálu obvykle jeho autentičnost a typičnost, tu platí vskutku jen u souměřitelných čísel a ještě často podmíněně.

Bude jistě obtížné se sjednotit na těchto dvou či třech nových edičních řadách, realizovatelných podle mého názoru při aktivním zapojení desítky účelů tak do 10 let, i kdybychom přijali všichni mnou tu v náznaku nadhozené tematické a materiálové omezení. Sám se domnívám, že by těmito velkými edičními počiny naší doby měly být:

1. edice katastrů,
2. edice dokumentů k selským povstáním z r. 1680 a 1775,
3. edice cechovních a manufakturních tabel.

Všechny tyto tři edice postihují uzlové jevy v základně i nadvahě, zveřejňují materiál z celého našeho území, pořízený z jednotného hlediska, — neboť i u edice dokumentů k selským bouřím myslím především na písemnosti ústředních zemských úřadů — a jsou edičně zvládnutelné novými již nastíněnými metodami polotovarů a kombinovaných monotematických sborníků. Pro 16. století nenavrhují žádnou novou ediční řadu, neboť tomuto století jsou věnovány již starší rozdělané edice a také tu není tolik bílých míst v poznání naší minulosti, jako v obou stoletích následujících.

Abych nezůstal jen u povšechných vět, uvádím návrh, který jsme vypracovali a již i zčásti realizovali ve Státním archivu v Brně, na vydávání moravských katastrů. Chceme postupně zveřejnit lánové rejstříky, tereziánský a josefínský katastr, resp. i jeho úpravu, tzv. matriku pozemkového výnosu. Prvním počinem tohoto plánu je edice polozpracování obou tereziánských katastrů, rustikálního a dominikálního, a to proto, že data lánových rejstříků, navíc u nás na Moravě velmi chudá, využívali již většinou — byť nedokonale a někdy i nepřesně — předcházející badatelé F. A. Slavík a J. Novotný. Edice tereziánského rustikálu je založena na otisku soudobého, námi ovšem revidovaného sumáře, z něhož jsou některé rubriky, mající jen dočasný význam pro berní praxi, vypuštěny a v němž jest soupisovou jednotkou ves nebo její část. K tomuto základu přistupují ovšem další narační údaje např. o adminiculích, o řemeslech, o mlynech apod. z přípravného rektifikačního materiálu, z berních rozpisů získané a námi nově sumarizované údaje o diferenciaci poddaných, o počtu domkářů apod., o ceně obilí, o násevku atd. Stejný postup, totiž kombinací přetisku sumáře (nově tu vyhotoveného) s doplňky z přípravného materiálu a i z jiných

daňových, vojenských, populačních a podobných elaborátů, jsme volili i u tereziánského dominikálu. Tak jsme si jednak ověřovali spolehlivost katastrálních dat a jednak nám dnes tato edice-polozpracování přináší takřka všechna dostupná hospodářská, populační a sociální data z poloviny 18. století pro celou zemi. Podobným způsobem chceme v příštích letech postupovat i u ostatních uvedených katastrů. A stejný postup by byl podle mého názoru možný a vhodný i při edici různých statistických přehledů a tabulek o výrobě cechovní a manu-fakturní. I tu by bylo možno konfrontovat data úředních soupisů komerčních komisí s jiným materiálem, a tak v podstatě opět vyčerpát prameny statistické povahy pro postižení hospodářské a společenské situace v českých, ve městech apod., nalézt konečně data o podílu řemeslné výroby na celkové výrobě vůbec, o skladbě kapitálu v této výrobě atd. A opět i zde je možné otiskem-zpracová-ním jednolitého materiálu, pořizovaného podle shodných nebo jen málo se mě-nících zásad za delší časové období, zachytit dynamiku kapitalistických výrobních vztahů.

Konečně třetí navrhovaná edice dokumentů k selským povstáním z r. 1680 a 1775 by mohla systematicky — právě díky svému monotematickému, úzce časovému omezení vskutku jen na dvě nejdůležitější povstání, vyčerpát všechny zachovaný dokumentární materiál. Po stránce edičně technické se tu naskýtá možnost aplikovat tu formu, jakou měla edice regist a přetisků dokumentů k svárovské stávce, která je právě nejvíce vhodná pro edice dokumentů o jedné události, časově i tematicky uzavřeně. Jinou možností by tu bylo použití formy osvědčené např. v edici o brněnské Rovnosti, totiž spojovat texty, v nichž jsou souhrnně zpracovány významné dokumenty, důležité kusy, otištěné v úplnosti. Forma edice je tu o to důležitější, že pro materiál 16.—18. století nelze v našich poměrech jistě ani uvažovat o možnostech, jaké jsou u materiálu z 19. a zvláště z 20. století, kde přímo jejich aktuálně politický význam dovoluje i pro stejnou tematiku, ba dokonce někdy i pro stejnou konkrétní událost, vydávat edice různých typů, jedny určené pro bezprostřední propagační a agitační účely, druhé populárně vědecké a opět jiné badatelsko-vědecké. Ze stejných důvodů by bylo také nutno se podrobně zamyslet i nad drobnějšími otázkami ediční techniky, např. i nad způsobem řazení dokumentů v těchto edicích, zda je uspořádat chronologicky či tematicky — což by vyhovovalo především odborným historikům — nebo teritoriálně — což by zase přivítali vlastivědní pracovníci — apod. Stejně je třeba se sjednotit na průvodním a poznámkovém aparátě, určit jeho rozsah i funkci, aby na jedné straně příliš edici nezatěžoval a netříštil, avšak na druhé straně aby zase vysvětloval složitější otázky nebo i narážky i málo zasvěceným čtenářům. Vždyť mají-li i naše edice mít svůj širší význam, mají-li být vskutku čteny i prostými zájemci o naši historii, musí být už i jejich forma čtivá, a ani edice materiálu statistické povahy nesmí ustrnout na otisku pouhých čísel, nýbrž mnoho údajů, i číselných, je nutno shrnout ná- račně, vyjádřit různými grafy, mapkami apod.

Závěrem přistupuji k návrhu, který jsem si nechal na konec, ne snad proto, že by měl stát v druhém pořadí našich úvah, a jemuž bych dal sám dokonce v jistém smyslu i přednost před všemi těmi třemi již uvedenými. Domnívám se, že by bylo nanejvýš nutné právě pro 16.—18. století (i když ovšem nelze vylučovat tu ani staletí ostatní) obnovit vydávání *A r c h i v u č e s k é h o*, v němž by bylo možno otisknout drobnější, dílčí monotematické starší edice. Ovšem i tu by bylo třeba vypracovat dlouholetý výhledový plán a neponechávat zamě-

ření tohoto periodika více méně náhodě. Neboť právě v edicích — na rozdíl snad i od historických zpracování — *variatio non delectat!*

Nastínil jsem v krátkosti v tomto svém úvodním slově, které bylo původně určeno pro účastníky III. historického sjezdu, jakým asi směrem jak po stránce výběru tematiky, tak i po stránce formy, ediční techniky, by se nadále mělo brát vydávání pramenů k našim dějinám 16.—18. století. Znovu zdůrazňuji, že v naší době musí mít nutně i edice archívního materiálu novou společenskou funkci a že nesmějí být proto určeny, a tedy i uzpůsobeny, jen pro několik desítek odborných historiků. To by bylo totiž v podstatě marnotratné mrhání peněz. S tímto mým názorem jistě bude vysloven souhlas. Jinak ovšem sám soudím, že jsem se aspoň dotkl řady zcela právem diskutovatelných otázek a že je tedy zapotřebí, aby se o vydávání dokumentů pro 16.—18. století rozvinula co největší diskuse. A to nejen v této naší komisi, ale ovšem i jinde — třeba s i v odborných časopisech archívních a historických, neboť právě při novověkých edicích je víc než kde jinde nutná spolupráce historiků a archivářů. Jen tak totiž, kolektivní prací, bude také v moderní archeografii možno jít novými cestami vpřed!

Zoznamy prameňov k dejinám robotníckeho hnutia

Jozef Mazúr

Jednou z úloh archívnictva je sprístupniť archívny materiál čo najrýchlejšie a čo najúčinnnejšou formou pre jeho politické využitie. Takouto formou sprístupnenia novodobého materiálu mal byť „Súpis spisov robotníckeho hnutia“, nachádzajúcich sa v registratúrach bývalých úradov politickej správy a samo-správy, uložených v spisovniach krajských, okresných a miestnych národných výborov.

Akcia „súpisu“ začala v roku 1949, kedy Povereníctvo vnútra v rámci celo-štátnej línie vydalo 6. decembra úpravu v Zbierke obežníkov pre KNV č. 34. Úpravou nariaďovalo národným výborom vykonať v registratúrach bývalých administratívnych úradov, najmä okresných a slúžnovských úradov, z obdobia rokov 1890—1945 súpis všetkého spisového materiálu, ktorý sa akýmkoľvek spôsobom dotýka uvedenej témy a objasňuje javy politického a sociálneho ži-vota v minulosti u nás. Úprava osobitne nariaďovala zachytiť v súpise spisy o vzniku organizácií soc. dem. strany a jej odborových organizácií, o jej kul-túrnych a sociálnych podnikaniach, politických o odborových schôdzkach, zhro-maždeniach a sjazdoch, o politickej tlači, o stávkach robotníctva a jeho mzdov-ých požiadavkách a od roku 1919 uviesť všetky takéto spisy už nielen o čin-nosti soc. dem. strany, ale hlavne jej lavicového krídla a potom komunistickej strany.

Súpis mal byť podľa úpravy vykonaný na základe podacích protokolov, in-dexov a úradných zápisníc do 30. júna 1950.

Od akcie sa veľa sľubovalo a očakávalo, ale sa nezískalo, pretože ve všeobec-nosti nebola do určeného termínu splnená. Nesplnenie úlohy vyplývalo z jej ne-správneho pochopenia jednak zo strany vydavateľa úpravy — Povereníctva vnútra —, jednak zo strany vykonávateľov — pracovníkov národných výborov.

míry diskusní, avšak uchylujeme se k němu proto, že ediční technika vydávání pozdně středověkých listů není u nás dostatečně propracována. Zájemce o další problémy vztahující se k pozdně středověkým listům odkazujeme na studii, kterou připravil Petr Čornej do časopisu Česká literatura 37, 1989, s. 1—15.

c) Poznámky k česky psaným listům

Téměř všechny česky psané listy zde vydáváme na základě dochovaných rukopisů (tj. originálů, resp. souvěkých konceptů a kopií). I když většina českých listů byla tiskem zpřístupněna již dříve, starší vydání obvykle nespĺňují kritéria, která dnes na ediční práci klademe. Toto konstatování se týká především prvních šesti svazků *Archivu českého*, v nichž šlo vydavateli na prvním místě o obsah dokumentů, přičemž ediční technice (která se v českém prostředí teprve rodila) nevěnoval náležitou pozornost. To byl, vedle snahy zvládnout co největší množství materiálu, hlavní důvod, proč František Palacký některé listy zkracoval, ba vynechával slova i celé věty. Závislostí na *Archivu českém* se vyznačuje i příslušná partie *Českého listáře*, který připravil do tisku Bedřich Václavek (Praha 1949). Edice z první poloviny 20. století jsou sice přesnější a dokonalejší než první svazky *Archivu českého*, avšak na některých místech kombinují transkripci s paleografickým prepisem (platí to zvláště o *Listáři a listinári Oldřicha z Rožmberka*, vydaném ve čtyřech svazcích péčí Blaženy Rynešové a Josefa Pelikána v letech 1929—1954). Rozdíly mezi naším přístupem a staršími edicemi zde neregistrujeme. Případný zájemce se sám může přesvědčit, kde a v čem se se svými předchůdci rozcházíme.

Při vydávání česky psaných listů jsme se řídili edičními zásadami, vypracovanými pro řadu *Památky staré literatury české* a přihlíželi jsme i k *Směrnicím pro vydávání starších českých textů*, které navrhl Jiří Daňhelka (Husitský Tábor 8, 1985, s. 285—301). I při respektování těchto zásad představovala jazyková stránka největší problém, neboť listy pocházejí z období, kdy došlo ve vývoji češtiny k pronikavým změnám, takže charakter českého jazyka byl v sledovaném historickém úseku značně rozkolísaný. Navíc jsou dopisy dílem celé řady jednotlivců, majících o češtině rozdílné povědomí a užívajících i různých pravopisů (obvykle spřežkového, méně diakritického). Rovněž užití grafických znaků pro jednotlivé hlásky bývá individuální, rozkolísané a nedůsledné. S ohledem na charakter

edice nebylo možné do důsledku respektovat všechny jazykové skutečnosti, s nimiž se lze v listech setkat. Některé jazykové jevy jsme museli převést na společného jmenovatele, přičemž nám byly vodítkem vývojové tendence češtiny druhé poloviny 15. a první třetiny 16. století i snaha postihnout zvukovou stránku jazyka.

Z těchto důvodů nedbáme na jotaci, tj. píšeme prosté *e* po hláskách *j, š, ž, č, z, s, ř, c*, a to i tam, kde je v rukopisech jotace. Vycházíme při tom z poznatku, že v dané době šlo již převážně o jev grafický, nikoliv jazykový. Naproti tomu respektujeme *ie* v případech, kde na konci 15. a na počátku 16. století došlo k úženi v *í*. Odstraňujeme ovšem nenáležitě *ie* (zvláště v 3., 6. a 7. pádu singuláru a v 2. pádu plurálu u flektivních tvarů substantiv typu *znamenie*, ale pronikající i do sloves, přídatných jmen atd.) a měníme je na *í*. Ve slově *markrabie*, které je možno transkribovat též *markrabě*, volíme první způsob, odpovídající dobovému převažujícímu způsobu skloňování. Jinak je kolísání mezi *í* a *ie* předmětem vědecké diskuse. Důsledné odstraňování nenáležitého *ie* v textech napsaných po roce 1450 (tento postup volí někteří editoři) není možné aplikovat automaticky. V druhé polovině 15. a na počátku 16. století nemuselo jít o záležitost čistě grafickou. Vždyť tehdy psali i lidé starších generací, jejichž výslovnost mohla odrážet starší stav. Proto jsme přihlíželi k jazykovému charakteru každého jednotlivého listu.

Při psaní předpon *s* a *z*, jejichž užívání v rukopisech značně kolísá zejména vlivem hláskové spodoby, jsme se v podstatě přiklonili k dnešnímu úzu, tj. píšeme důsledně kupř. *zpuosob, zpráva, zpravovat* (ve významu předávat informace či sdělení), ale *správa, správce, spravovat* (ve významu administrativním). Také při psaní předložek *s* a *z* přihlížíme k dnešnímu stavu, avšak *s* zachováváme, jde-li o vazbu vyjadřující pohyb z povrchu dolů (*setřít prach s obuví*), resp. v dobových ustálených spojeních (kupř. *s jedné strany*). Naproti tomu u předložky a předpony *od/ot* ponecháváme kolísání, stejně jako u hlásek *g/k* (kupř. *purkrabie* i *purgrabie*). Před retnicemi (*b, p, m, v*) píšeme *u* ve významu předložky pouze tehdy, jestliže k tomu opravňuje grafika rukopisu, jinak respektujeme v tomto postavení předložku *v*. Zdvojené hlásky *mm, dd, tt* ve slovech *summa, radda, zlattý* apod., zjednodušujeme a píšeme *suma, rada, zlatý*.

V řadě dubletních podob se přikláníme k absolutizaci. Tak zájmeno *ježto/ješto* absolutizujeme na převažující *ješto, tajdinky/tajdynky* na převažující *tajdynky*; předložky *vedle/vedlé, podle/podlé* sjednocujeme na *vedlé, podlé*. Analogicky si počínáme u slovesa *ohledati/ohlédati*. V případech, kde grafická podoba kolísá, se

obvykle přikláníme k progresivní variantě (píšeme *lehký*, nikoliv *lechký*); obdobně postupujeme u slov cizího původu (substantiva *gubernator*, *relator* upravujeme na *gubernátor*, *relátor*). Diftong *au* transkribujeme jako *ou*. Skupinu *aj* měníme na *ej* tam, kde se objevuje nenáležitě (kupř. ve slovech *milaj*, *dobraj*, *dědičnej*, *vajvoda*), ale zachováváme na místech, kde má oprávnění (*tajný*). Na rozdíl od jiných editorů pak i ve slově *hajtman* ponecháváme původní podobu, neboť toto substantivum německého původu bylo v grafice i výslovnosti rozkolísané (vedle počestěného *hajtman*, *hejtman* se vyskytuje i podoba *hauptman*, *heuptman*). U substantiva *pan/pán*, kde rukopis neumožňuje rozlišit délku, se držíme krátké podoby u typu *pan ze Šternberka*, ale důsledně píšeme *pán Hradecký* (jestliže jde o příslušníka šlechtického rodu z Hradce), neboť jinak by mohlo dojít k záměně s nešlechticem stejného příjmení či obyvatel Jindřichova Hradce nebo Hradce Králové.

Největší problémy při vydávání korespondence způsobuje z jazykového hlediska psaní velkých písmen a vlastních jmen. Při oslovení (*ty*, *vy*), stejně jako v zájmenech *tvůj*, *váš*, resp. v majestátním plurálu ponecháváme malá písmena, protože ke změně společenských konvencí došlo až v souvislosti s rozšířením humanismu a renesančního způsobu života. Důsledně s velkými písmeny však píšeme ustálená zdvořilostní oslovení a pojmenování (typ *Tvá Milost*, *Jeho Milost*). Ostatně rukopisy zde nepřipouštějí jinou eventualitu. Substantiva *Bůh*, *Pán Bůh* a *Spasitel* transkribujeme s velkým písmenem, neboť vyjadřují citění nábožensky hluboce založeného pozdně středověkého člověka. Podobně postupujeme i u spojení *Otec svatý* (ve významu papež či církevní autorita), vyskytujícího se výhradně v textech katolíků. V edici píšeme důsledně též *hrad pražský*, i když si uvědomujeme, že v této době nemělo uvedené označení pouze apelativní charakter, nýbrž sloužilo i jako pojmenování, jak dokládá obrat *zámek hrad pražský*. Vzhledem k tomu, že ve většině listů spojení *Království české*, *Markrabství moravské* a *Koruna česká* figurují jako názvy státních celků, užíváme důsledně velkých písmen (při snaze o přesnější rozlišení by totiž vznikla matoucí nejednotnost). Zkomolená a různě obměněná jména osob a zeměpisné názvy ponecháváme v podobě, jakou má rukopisná předloha. Důsledně však píšeme *mišeňský*, zatímco v listech převážně stojí *mišenský*. U jmen německého původu, zejména u šlechtických predikátů, zachováváme s ohledem na nejistou výslovnost německý způsob psaní, s výjimkou skupiny *st*, již v souladu s výslovností transkribujeme *št*. U Matyáše Korvína se držíme zčeštěné podoby *Matyáš*, která není v rozporu s grafickou

podobou v česky psaných listech tohoto uherského krále (*Matias*).

Římské číslice byly nahrazeny arabskými tam, kde jsou obvyklé i v nové češtině (udávání množství, výše peněžních částek). V datačních formulích respektujeme rukopis: České i latinské zkratky byly důsledně rozvedeny, s výjimkou zkratk ustálených, tj. *gr.* (grošuov), *k. gr.* (kop grošuov) a *etc.* (et cetera).

Prostudování rukopisů by nebylo možné bez ochoty celé řady pracovníků archivů a knihoven. Zvláštní dík náleží především zaměstnancům Státního oblastního archivu v Třeboni, kteří množství písemností vyhledali i bez udání signatur. Dále děkujeme pracovníkům oddělení rukopisů a vzácných tisků Státní knihovny ČSR v Praze, příslušných oddělení Národního muzea a Okresního archivu v Kutné Hoře. Poděkování patří též dr. Marii Schützové z Ústavu pro českou a světovou literaturu ČSAV. Za pomoc a konzultaci dílčích problémů děkuje editor česky psaných listů oběma lektorům, dr. Josefu Janáčkovi, DrSc. z Ústavu československých a světových dějin ČSAV a dr. Emilu Pražákovi z Ústavu pro českou a světovou literaturu ČSAV. Cennými připomínkami pak přispěl k dokončení práce i dr. Jaroslav Kolár, CSc. z téhož ústavu. Cenné rady poskytl písemně též prof. dr. Stanisław Urbańczyk z Krakova. Na neposledním místě je editor zavázán své manželce.

d) Poznámka k překladu latinsky psaných listů

Latinsky psané listy byly vesměs překládány z vydaných edic, třebaže ne všechny vyhovují požadavkům dnešní textologie a ediční praxe. Kolacionovat latinské edice s rukopisnými prameny však nebylo v našich možnostech, protože originály jsou uloženy v mnoha československých i zahraničních archívech. Navíc jsme vzhledem k zaměření tohoto výboru nepokládali v případě cizojazyčných listů tento postup za nezbytný.

V dopisech psaných v rozmezí devadesáti let, navíc v době tak markantních kulturních, zvláště duchovních změn, se pochopitelně odráží proměna životních postojů a mentality jejich pisatelů nejen v obsahu, ale i v jazyce, stylu a funkci listů — od typické korespondence středověkých dvorských, šlechtických či církevních kancelářů s víceméně obligátní strukturou listů, kde dominuje funkce sdělovací, až po typicky humanistickou epistolografickou tvorbu

now we have no knowledge of a collector who specialized in this field in the Bohemia of the 17th-18th centuries. On the other hand, a scientist who moves along the frontier between "pure" history and art history can find a rich source of knowledge in the contemporary collections of old drawings in which a number of works, that can tell us a great deal about the issues on the field of the history of civilisation, still await "discovery", simply because they are not sufficiently attractive from the point of view of art history.¹²

In the catalogue the author of the reviewed exhibition expresses his wish that it should faithfully show the "intimate", private part of Reiner's works. The exhibition achieved this goal completely. The questions that the Reiner exhibition suggested – and it indicated ways of answering many – are much broader and reach far beyond the problems of an individual artist and one artistic discipline.¹³

¹² The latest, and most outstanding example of presenting the old drawings in cultural-historical and cultural-anthropological context was the exhibition *Triumph des Todes?*, organized by Gerda Mraz in Eisenstadt in 1992.

¹³ Text remains in form, in which it had been presented to the edition in the year 1993 (added by author in 1998).

JOSEF VINTR
Zásady transkripce českých textů
z barokní doby

Zvyšující se počet edic barokních památek zvyšuje potřebu jednotného přepisu textů barokní češtiny do podoby, která by vyhovovala nejen zájmům širší čtenářské obce, ale i odborným zájmům filologicko-historickým. Pro bádání o téměř neprozkoumané barokní češtině je např. nepoužitelná edice odstraňující kolísání v kvantitě vokálů, kolísání v grafice *jsem/sem*, nezachováající dubletní nebo hyperkorektní tvary ap. Jestliže konečně svobodně vydáváme dlouho proskribované barokní památky, vydávejme je ekonomicky, totiž pro v š e c h n y zájemce, tedy jak pro široké, tak pro odborné kruhy. Vždyť kdy zase trh dovolí např. nové vydání rozebraného Bridelova *Básnického díla*, nebo luxusně vytištěných, ale chybami přeplněných žďárských svatojanských kázání *Medotekoucí sláva na hůře Libanu*? Obecně uznaná transkripční pravidla českých barokních textů neexistují, proto je dosavadní ediční praxe nejednotná a nedůsledná. Dokonce i takové ediční řady, jako např. České spisy J. A. Komenského, se pro přehnané a nezdůvodněné obavy z eventuální iritace novodobého čtenáře lehkovážně vzdávají řady dobových znaků barokní češtiny. Avšak čtenář, prohlubující si svou znalost národní kultury, se zcela určitě zajímá o originál, tedy o autentický text se vši jeho dobovou jazykovou barvitostí, a ne o simplifikaci novodobé kopie nebo dokonce jazykové parafráze do dnešní češtiny: z tohoto důvodu si můžeme být jisti čtenářovou benevolencí.

Pro zde předkládané kompaktní *Zásady transkripce...*, jež jsou pokusem najít společného jmenovatele jak pro hledisko čtenářské, tak i odborné, bylo použito především dvou zdrojů: *Směrnice pro úpravu starších českých textů* řady Památky staré literatury české, a MILAN KOPECKÝ, *K vydávání literárních památek 16. a 17. století*, in: *Studia Comeniana et historica – Musaeum Comenianii Hunno Brodense* 7, 1977, 7-22 (konstruktivně v tomto svazku kritizuje *Edičně textologická pravidla pro vydávání českých spisů J. A. Komenského* KAREL HÁDEK, *K transkripci česky psaných památek 16.-17. století*, 28-37, k interpunkci a kvantitě památek stejného období se zde znalecky vyjadřuje DUŠAN ŠLOSAR, *Poznámky ke dvěma edičním otázkám*, 65-68, jako již dříve v *Sa-mohlásková kvantita v době Adama Michny z Otradovic*, in: *Listy filologické* 92, 1969, 340-345); dále bylo přihlédnuto k důležité diskusi ediční techniky českých spisů *Díla J. A. Komenského*, in: *Otázky současné kmenologie*,

Praha, Academia 1981, 110-133, a zde zvláště v příspěvku STANISLAVA KRÁLÍKA ke stránkám 121-127, jakož i k Jiří DAŇHELKA, *Směrnice pro vydávání starších českých textů*, in: Husitský Tábor 8, 1985, 285-301; odkazujeme také na naše obrazy barokní češtiny v JOSEF VINTR, 'Lima linguae Bohemicae – To jest Brus jazyka českého' Jiřího Konstance z roku 1667, in: Listy filologické 115, 1992 (jako Supplementum, Palaeobohemica E. Michálek oblata), 159-170, a TÝŽ, *Jazyk české barokní bible Svatováclavské*, in: Wiener Slavistisches Jahrbuch 38, 1992, 197-212, dále na naše příspěvky *Pravidla označování kvantity vokálů v barokní češtině podle 'Brusu' Jiřího Konstance z r. 1667*, in: Pocta Dušanu Šlosarovi, Boskovice 1995, 36-45, a *Grammatica Boëmica jesuity Jana Drachovského z r. 1660*, in: Wiener Slavistisches Jahrbuch 42, 1996, 163-173. Za podnětné připomínky, které zpřesnily některé formulace *Zásad*, děkuje autor především D. Šlosarovi, A. Stichovi, K. Hádkovi a J. Lindovi.

* * *

HLAVNÍ ZÁSADA: Přepisem do novočeského pravopisu odstraňujeme barokní grafiku, nesmíme však přitom odstraňovat jazykové zvláštnosti, ať už dobové nebo nářeční.

Grafika

Digrafy transkribujeme: *cz* na *c* nebo *č*, *ff* a *-fs* na *š*, občasné *qu* na *kv*, řídké *rz* na *ř*; podobně také – v některých tiscích se vyskytující – digrafy namísto velkých písmen s háčkem, zvl. *Cz* na *Č*, *Rz* na *Ř*.

Zdvojená písmena transkribujeme jedním písmenem: *ff* zjednodušujeme na *f*, *ss* na *s*, *tt* na *t* ap. Ponecháváme je však, pokud mají morfologickou funkci, jako např. *-nn-* v *kamenný*; dále ponecháváme důsledné psaní *-nn-* u derivátů s *-ný*, *-ník* ap., např. *dřevěnný*, *plátěnný*, *denník*, *bubenník* aj., ponecháváme také zdvojené *-ss-*, *-tt-* a *-nn-*, *-ňň-*, pokud by mohlo být jevem nářečním, např. vých.mor. *masso*, *zlattý*, vých.čes. *polenne*, sev.čes. *raňňí* ap. V časoměrných verších zdvojená písmena ponecháváme, neboť označují poziční délku.

Zvláštní znaky transkribujeme: *f* na *s*, dále *ś* a *š* na *š*, řídké *l* na *l* (jen pokud má funkci měkkého *l*; jinak ponecháváme), *c* v platnosti *k* přepisujeme *k* (*Comenský* na *Komenský*), *th* v domácích slovech zjednodušujeme na *t* (*letha* na *leta*), *ti* před samohláskou na *t* (např. *křestian* na *křestan*), *w* měníme na *v*, písmena *g* (ve funkci hlásky *j*) a *y* (po samohlásce) transkribujeme na *j*, koncové *-j* na *-í* (v. níže), začáteční *v-* na *u-*, označení *au* pro dvojhlásku přepisujeme *ou*.

Slova cizího původu – ve vžitých slovech latinského původu odstraňujeme latinský pravopis, píšeme tedy *premonstrát* (z *prae-*), *pacienti* (z *pati-*) ap.

- ve slovech německého původu uchováme specificky české ekvivalenty hláskových skupin, např. *retuňk*, *krumfešt*, a také o zdomácnění svědčící české *-ry-* (místo něm. *-ri-*), např. ve *Frydrych*, *herynk*, *fryst*; skupinu *-gk*, *-ck*, *-gck* zjednodušujeme na *-k*, např. *Šternbergk* na *Šternberk*.
- citátová slova (často tištěna antikvou uvnitř českého textu vysázeného frakturou) ponecháváme v originálním pravopise.

Velká písmena píšeme jako v nové češtině; u jmen obecných pouze tehdy, zastupují-li jména vlastní, např. *Apoštol* za sv. *Pavel*, *Zákon* za *Nový/Starý zákon*, dále je píšeme u oslovení a výrazů úcty v dopisech, věnováních ap. (*Vaše Jasnost*, *Tvůj*, *Vy*), a také v nejnutnějších případech pro zdůraznění pojmů (*Kristus Pán s nebe* v *Svátost sstoupí*; *křesťanská ctnost Naděje*).

Zkratky rozepisujeme, např. *třetí^o* na *třetího*, *VMti* na *Vaší Milosti* ap.

Hranice slov – v zásadě podle novočeského pravopisu (tedy předložky psané dohromady, zvl. u zájmených tvarů jako *jemnou*, oddělujeme). U příslovecných spřežek však píšeme podle originálu, tj. převážně odděleně, např. *v tom*, *z rána*, *nad to*, *a však* ap.

Interpunkce – užíváme sice novodobá znaménka, nedomodernizujeme však za každou cenu, nýbrž snažíme se uchovat členění originálu: dvojtečky užíváme podle dnešního úzu, jinak je nahrazujeme středníky nebo čárkami (v dlouhých souvětích by se měl respektovat hierarchický poměr mezi dvojtečkou, středníkem a čárkou); pouze v textech, které jsou členěny pauzově na výdechové celky (často např. kázání), nás intonační hledisko někdy vede k zavedení vykřičníku nebo otazníku místo čárky nebo dvojtečky originálu, nemusíme však v těchto textech s intencí uměleckou doplňovat chybějící čárky, např. před vztažnými větami (užité řešení uvedeme v ediční poznámce). Vykřičník nebo otazník uprostřed delšího souvětí (nebo po citoslovcích) zachováváme, následující slovo však nepíšeme velkým písmenem.

Střídání druhů písma, např. antikva pro citáty v textu vysázeném frakturou, odstraňujeme přepisem celého textu latinkou (antikvou).

Hlásky

Samohlásky krátké:

- upravujeme odchylnou grafiku *i* *y* na novodobou normu: nejčastěji měníme *y/ý* po *c* z *s* (v některých památkách i po *š*) na *i/í*, neupravujeme však tam, kde by mohlo jít o morfologicky motivované chápání *y/ý*, např. *cizý* s tvary *cizého* atd.; grafiku originálu ponecháváme v těch případech, kde by mohlo jít o tvar dobově nebo nářečně odchylně řazený k tvrdému nebo měkkému paradigmatu, např. *s přátely* ap.;
- nedoplňujeme chybějící háček u *ě* zvláště po labiálních hláskách (s výjimkou zřejmých chyb), neboť může jít o nářeční jev;

- ponecháváme odchylné krátké samohlásky místo dnešních dlouhých: u odvozenin na *-ač*, *-ání* od sloves s dlouhým kořeným *-í*, např. *hlídač*, *litání*; *-í* bývá často kráceno i jinde, např. *stihati*, *stříhati*, *zítra*, *nesčisl-ný*, *trpíte*, *s ním* ap.; u nářečních variant jako *zustati*, *kamen* aj. Srov. také o kvantitě u dlouhých samohlásek.

Samohlásky dlouhé i krátké:

- *d v o j t v a r* je častý zvl. u adverbíí *dokavad/dokavad*, *odevšád/odevšad*, *pokavad/pokavad*, *pomálu/pomalú*; hojněji také u adjektiva *blízní/blízní*, u substantiv *břečtán/břečtan*, *vtíp/vtíp* a u sloves *bíji/biji*, *mízeti/mízeti*;
- *d v ě* obecná p r a v i d l a :
 1. Deminutiva mají v prvních slabikách opačnou kvantitu než základní slovo (např. *pívo* – *pívko*, *kniha* – *knížka*).
 2. Předpony u sloves jsou krátké, u odvozenin od těchto sloves zdložené (např. *vystřeliti* – *výstřelek*).

Samohlásky dlouhé:

Odchylné délky v zásadě ponecháváme (*Slézsko*, nom. pl. *stolaří* ap.). Editor se však musí před transkribováním seznámit s označováním délky v celém textu (někteří tiskaři např. neoznačovali kvantitu velkých písmen): je-li kvantita pravidelně označována, může dobově a nářečně nepodmíněné odchylky považovat za chyby a opravit je; pokud zjistí kolísání, musí kvantitu v dubletních podobách uchovat přesně. **D é l k y o d d n e š - n í c h o d c h y l n é** je třeba uchovat zvláště u těchto častějších jevů:

- téměř pravidelné dlužení před *-j* ve tvarech imperativu sloves na *-ovati*: *pamatůj*, *kupůjte* (občas i u jiných, např. *poznáj*, *bíj*) ap.;
- občasné sekundární dlužení před *-j*, např. *vójsko*, *pokój*, *nájlepšij* ap.;
- zdložené *-í* (psáno *-j*) v nom. pl. životných substantiv, např. *mniší*, *lidí*, *tesaří*, *vyznavačí*, občas i zájmen *mojí*, *tvojí*, *naší* ap.;
- zdložené *-í* (psáno *-j*) v komparativu adverbíí, např. *lehčejí*, *radějí*;
- zdložené *-í* u slov na *-íště*, např. *chvostíště*, *pastvíště*, *tržiště*;
- dlouhý kmenový vokál u dvouslabičných feminin, zvl. *bájka*, *jízba*, *jízva*, *křívda*, *lvíce*, *píha*, *píla*, *pléna*, *pléva*, *štíka*, *žídle*;
- délka v gen. pl. číslovk: *bez čtyř*, *pět*, *šest*...;
- délka (u *náš váš*) v nom. sg. fem. a neutr., akuz. pl. *náše vaše*, nom. pl. *naši váši naše vaše*;
- u jednotlivých slov: *dobrodínce*, *dvěře*, *kázání*, *příkázání*, *libost*, *nerád*, *někdý*, *nikdý*, *oblíče*, *obův*, *pergamén*, *plívati*, *plésati*, *přidržeti*, *přisáhati*, *sáhati*, *slíčný*, *slíčnost*, *podlé*, *vedlé*.

Zachováváme zvláště pečlivě označování délky (i poziční, tj. zdvojené souhlásky) u časoměrných básní.

Zachováváme samozřejmě zúžené *y* a diftongizované *ej* (vyjasněný *pověř*, *tejden*).

Souhlásky:

- zachováváme protetické *v-* (*vokno*, *vosel*);
 - zachováváme protetické a hiátové *h-/h-* (*Holomouc*, *Danihel*);
 - zachováváme hiátové *-j-* (*Floriján*);
 - zachováváme psaní souhláskových skupin podle originálu, tedy např. *ouředník*, *vzáctný*, *třevíc*, *jabko*, *řeben*, i s ev. dvojtvary *jměl/měl*, *jdem/dem*;
 - zachováváme zvláště důsledně rozdílné psaní *sem sou sme/jsem jsou jsme* (srov. níže odstavec “Tvary”);
 - odstraňujeme psaní podle výslovnosti při regresivní asimilaci souhláskových skupin, tedy převádíme *hlatký* na *hladký*, *vchký* na *vlhký*, *níský* na *nízky* atp. (rozsah uvedeme v ediční poznámce), ale
 - zachováváme psaní originálu u předložek a předpon *s*, *z*, *s-*, *z-* (i dublety jako *spívati* – *zpívati*);
 - zachováváme rozdíl *n-/ň-* zvl. u neurčitých zájmen, např. *některý* – *nekerý*, *nějaký* – *nejaký*.
- Viz také výše oddíl “Grafika”.

Tvary

Všechny tvaroslovné odchylky a kolísání uchováváme, včetně hyperkorektních tvarů (např. *s housličky*, *řící* ap.).

Skloňování – zachováváme rozdíly jako *do sklepa* – *ze sklepu*, *na tvářech* – *na tvářích*, akuz. sg. *beránek* – *beránka* ap.

Časování – zachováváme rozdíly jako *táží se* – *tážou se*, *bolí* – *bolejí* ap. Důležité je zachovat všude rozdílné psaní *js-/s-* ve tvarech slovesa *býti*: rozlišovalo totiž v řadě památek existenciální a sponové tvary *se js-* (přezens) od tvarů složených s morfémem “pomocným slovesem” *s-* (préteritum), např. *vy jste ti, kteří ste se mnou zůstali*; *chudý jsem já*, ... *neboť sem k tobě volal*; rozdíly v psaní *js-/s-* však zachováváme i v jiných tvarech.

* * *

Specifika transkripce rukopisných textů

Jinak než v barokním tiskařském úzu tomu bylo v písařském úzu s užíváním diakritických znamének: v rukopisných textech doby baroka – podobně jako v textech ze starší doby – se diakritický pravopis nevžil, užíval se jen velmi zřídka a nedůsledně (nešlo-li o předlohy pro tisk, které se řídily pravopisnými pravidly pro tiskaře). Transkripce barokních rukopisných textů by se měla řídit stejnými zásadami jako transkripce tištěných textů. Ovšem s tím rozdílem, že bude nutno mnohem častěji rekonstruovat diakritická znaménka. V oblasti samohlásek je pak třeba citlivě posoudit míru rekonstrukce barok-

ního stavu kvantitativní přihlížením k časové, lokální a společenské provenienci textu.

V kritické edici uvedeme každou odchylku od uvedených zásad v kritickém aparátě, v čtenářské edici obecněji formulovaným poukazem v ediční poznámce.

ZPRÁVY

Oslavy 650. výročí založení Nového Města pražského

Na jaře roku 1998 vyvrcholily oslavy 650. výročí založení Nového Města pražského. Jednalo se o řadu společenských a kulturních akcí pořádaných hlavním městem Prahou a městskými částmi, na jejichž území se dnes historická část Nové Město nalézá. Odbornou část oslav představovaly především tři akce – dvě výstavy a konference, na jejichž organizaci se podílely hlavně dvě instituce: Muzeum a Archiv hlavního města Prahy.

Výstava *Nové Město pražské 1348-1784* (12. 3. – 17. 5. 1998), představila v prostorách Novoměstské radnice vývoj tohoto města snad ze všech možných pohledů – od archeologických výzkumů přes politický a správní vývoj, stavební podobu, ekonomický rozvoj až po zachycení každodenního života měšťanů. Především velmi precizně zpracovaný správní vývoj Nového Města i zmíněný pokus o zachycení měšťské "každodennosti" hlavně v období "zlaté" doby českých měst zaslouží zvláštní pozornosti. Lze jen doufat, že práce kolektivu autorů, který pod vedením JAROSLAVY MENDELOVÉ a PAVLY STÁTNÍKOVÉ výstavu připravil, zůstane zdokumentována i v doprovodné publikaci, která měla být původně vydána již u příležitosti zahájení výstavy.

Jistým doplňkem této akce se stala další výstava, tentokrát přímo v prostoru městského muzea, kterou její autorka KATEŘINA BEČKOVÁ nazvala *Zmizelé Nové Město* (26. 3. – 31. 12. 1998). Ta navázala na dokumentování stavebního vývoje Nového Města, které zde bylo zachyceno na fotografiích, vedutách a plánech. Tě-

žištěm se samozřejmě stal vývoj v 19. a v první polovině 20. století.

Závěr oslav obstarala třídenní konference *650 let dějin Nového Města pražského* uspořádaná opět Archivem a Muzeem hlavního města Prahy, za spolupráce Institutu mezinárodních studií Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy, v prostorách radniční sítě historické budovy Novoměstské radnice. Konference se uskutečnila rovněž v rámci tradičního cyklu archivních symposií, které organizuje Archiv hlavního města obvykle v podzimních termínech. Nutno dodat, že menší konferenční sál v Clam-Gallasově paláci svědčí konferenční atmosféře, především diskusím, mnohem více. Letošní "novoměstská" konference udržela standard přednesených příspěvků a dokonce ve srovnání s předchozími léty bylo možné zaznamenat vyšší kvalitu i počet příspěvků spojených s nejnovějším obdobím 19. a 20. století.

Konference byla koncipována do jednotlivých bloků, které obsáhly vždy určitou historickou etapu vývoje Nového Města. V úvodních příspěvcích nastínili VÁCLAV LEDVINKA a JIŘÍ PEŠEK základní témata pro bádání a případnou diskusi. Nutno dodat, že příspěvky reflektovaly naznačená témata pouze pro období raného novověku, to byla otázka měšťanských elit, a období 19. a počátku 20. století, to se týkalo problematiky měšťských investic a specifické funkce Nového Města v rámci pražské aglomerace. Příspěvky na tato témata zazněly druhý a třetí den konference.

První den jednání zahájila vystoupení archeologů, vztahující se k předlokačnímu i celému středověkému období novoměstského osídlení. Z dalších referátů, které zachytily celek středověké etapy vývoje Nového Města, zaslouží zmínku hlavně vystoupení JAROSLAVY MENDELOVÉ, která nastínila vývoj novoměstské